

יט ל : לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים.
 יט ל: שימו לכם עליה, עצו ודברו.
 כ ב: קהל עם האלקים.
 כ ג: איכה נהיתה הרעה הזאת.
 כ ז: הנה כלכם בני ישראל.
 כ ז: הבו לכם דבר ועצה הלם.
 כ ח : ויקם כל העם כאיש אחד.
 כ ח: לא נלך איש לאהלו ולא נסור איש לביתו.
 כ יא: כל איש ישראל וגו' כאיש אחד חברים.
 כ כג: האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי.
 כ כח: האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי.
 כ מא: ויבהל איש בנימן כי ראה כי נגעה עליו הרעה.
 כא ג: למה ה' אלקי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד.
 כא ו: נגדע היום שבט אחד מישראל.
 כא ז: ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל.

סיום

נושא א: עם ישראל עם ה'

המחנך: נסיים את ספר שופטים מתוך זיכרון שני תארים גדולים שמתוארים בהם ישראל בתקופה זו כמעט דרך אגב.

בשירת דבורה (ה יא) נאמר: "אז ירדו לשערים עם ה'".

במלחמת פלגש בגבעה (כ ב) נאמר: "ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלקים".

תקופת השופטים היא אולי הגדולה בתולדות ישראל, שבה עשו ישראל את הישר בעיני ה' כמעט מרצון עצמם. השופטים לא השתמשו בכוח ולא הענישו לפנים משורת הדין. אכן, היו גם פרצות, אבל בדרך כלל ראוי היה העם לתארים הנכבדים "עם ה'" ו"עם אלקים", הוא היה העם היחיד שעבד את ה' ופרסם את שמו ונלחם בכל תופעת שפלות וירידה בעולם, ועשה אמנם לא בכל כוחו ולא בכל אפשרותו, לתקן את העולם בקדושת ה'.

תקופת השופטים היתה הבסיס לחיי ישראל עד היום הזה, כאשר אין שלטון בישראל לצוות ולהסדיר את עניני התורה, המצווה והישרות האישית, הכפיפות לשלטון הבלתי נראה של האלקים - הוא המזרז לקיום מצוות ולהימנעות מעבירות.

ראשי העם לא נבחרו ולא באו ממשפחה אחת. הם עלו לגדולה הודות להצטיינותם והוכרו על ידי העם הכרה רוחנית, כשם שהיה עם גדולי הדור בגולה. לא היו מרידות נגד השופטים, מחוץ לתיגרה אחת עם השופט יפתח, שהיה איש מיוחד במינו (אבימלך היה תופעה מקרית שחוסלה מהר מאד). השופטים סיימו את חייהם בשלום, מחוץ לשמשון שמת מות אדיר בגיבורים נאה ויאה לחייו.

אכן, נראה כי לא היו הדברים יציבים כראוי. במעשה כמו פילגש בגבעה, שבעיקרו היה פשע שבין אדם לחבירו הגיבו בצורה החמחנך ביותר. אבל בתקלה שבין אדם למקום, כמו פסל מיכה לא פעלו. מות שופט גרם זעזועים קשים, אמנם, לא קשים ביותר ועל כן היה בידי השופט שבא אחריו להחזיר את הסדר לקדמותו מהר מאד, דבר שלא היה בידי נביאים גדולים בעתיד. בתקופות הבאות רואים שינוי - הענינים שבין אדם לחבירו מוזנחים יותר מאשר אלו שבין אדם למקום ולנביאים היתה עבודה קשה בשטח זה ולא נכתב כי העם הצטרף לעזור להם, כמו שהיה במקרה של פילגש בגבעה. אולי אפשר לומר כי המרץ הרב שהושקע במלחמה הראשונה כאילו שיתק את כושר התגובה של העם בעתיד. "שם עמדו, לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עלוה", קורא הנביא הושע (י ט). פעם אחת התלהבו וכאמור לפני משורת הדין, ולאחר מכן התנהלו לאיטם.

אם ספר שופטים נלמד בכיתות גבוהות, ישתדל המחנך להעיר לתלמידים, על ההכרח באיזון נפשי ומעשי זה, שיש בו ללמד הרבה לבני דורנו.

נושא ב: הסדר והרציפות של המאורעות בספר

הערה: החומר דלהלן מתאים אך לכיתה גבוהה.

תלמיד: סיימנו ספר שופטים, באופן שהכל נראה חלק מאד. אולם, ידוע לי שיש רבים שלא תופסים את הספר הזה בצורה כל כך חלקה. לדעתם, אין בספר הזה תמונה שלמה ואף לא תמונה רצופה. הם אומרים שהיו גם שופטים נוספים ואירועים רבים אחרים שלא נכתב עליהם. הם מביאים ראיה מספר שמואל א פרק יב פסוק יא, שיש שם שמות של שופטים בסדר אחר: ירובעל, בן יפתח ושמואל. גם על העמים שלחמו בישראל כתוב שם פסוק בסדר אחר, תחילה סיסרא ולאחר מכן מואב ואחר כך עמון ושאר השופטים אינם נזכרים כלל.

המחנך: האמונה כי יש לעם ישראל ידיעות שנמסרו להם מפי עליון פה אל פה מפי ה' למשה ובצורות נבואיות שונות היא יסוד היהדות. אין אנו חיים אך מפי מה שאדם יכול להבין ומפי

מה שנכתב על ידי בני אדם. כמובן שהמקור הראשון של ידיעות אלו היא התורה והנביאים. אבל כמו שבהלכה אין אפשרות לקיים אף מצוה בלי התורה שבעל פה, ככה גם בהבנת הנביאים, הקשורים בידיעות שיש לנו בתורה שבעל פה. על פי ידיעות אלו שמרוכות בברייתא "סדר עולם" ומפוזרות במקומות רבים בגמרא ובמדרשים, ספר שופטים כתוב בסדר כרונולוגי שופט אחר שופט, אויב אחר אויב, מחוץ לפרשיות של פסל מיכה ופילגש בגבעה, שאירעו בימים שבין יהושע לעתניאל. אלו נכתבו לסוף, כפי שכבר למדנו, מפני שהם ענינים פרטיים והספר בכלל עוסק בענינים כלליים.

תלמיד: אם כן, למה שמואל משנה את הסדר?

המחנך: שמור לך כלל זה: בעשרות מקומות בנביאים ובכתובים יש סיכומים היסטוריים, בכל מקום לפי הדרוש להבנת אותו ענין. יש היסטוריונים חילוניים הרואים בסיכומים אלו, תיאורים נפרדים של מהלך ההיסטוריה. זה הבל. הבודק יפה את הענין רואה שהספר משתמש בעובדות הקשורות לדברים שהוא עסק בהם, וכן הוא בנידון דידן.

שמואל מסכם את תולדות ישראל לצורך התוכחה שהיתה דרושה לו, ועל כן הוא כולל רק את הפרטים הדרושים לענינו, ולפי הסדר הדרוש לכך. מטרתו היא להוכיח שה' הוא מלך ישראל ומושיעם והוא מדגיש את כל אותן התקופות ואותם הימים שבהם ראו ישראל זאת במפורש.

שמואל (שם) מזכיר את סיסרא ראשון, פלישתים אחריו ומואב אחרי פלישתים - לפי כוונת השעבוד. סיסרא עמד בראש אחד מעמי כנען שהספיק להתגבר על ישראל בתוך הארץ פנימה, במרכזה. שיעבוד זה היה קשה ומעליב. ישראל היו חדלי אונים ופחדו לצאת לדרכים. בכל זאת, נעזרו על ידי ה' עזרה מלאה. השעבוד השני בכבדו היה של הפלישתים, שאף הם התיישבו בחלק מהארץ ולחצו את ישראל בארצם וכבשו מידי פעם חלקים נוספים. גם המואבים לקחו מישראל עיר אחת במלחמה (שופטים ג יג).

בהזכירו את שופטי ישראל הוא מזכיר מקרים, שבהם ה' שלח מושיעים בעת שהעם עצמו לא היה יכול לפעול דבר. כך היה גדעון שהוא קורא לו בשמו הנוסף "ירובעל" שנקרא בו על ידי העם בעת המריבה על מזבח הבעל, שאביו הקים לשם הסוואה, כמו שביארנו בפנים הספר. בדברי שמואל כאן, יש בשם זה להראות על חיבת ה' לישראל ששלח להם בשליחות מפורשת, איש שהיה בן של משפחה בלתי משובחת וגם בלתי ידוע עד אז, כמו שהסברנו לעיל, שגדעון היה אדם חדש בהנהגת ישראל וגם לא גדול כל כך. איש זה הציל את העם באחת השעות הקשות ביותר וגילה עינוותנות מפליאה בסירוב לקבל את השלטון על ישראל והכריז: "ה' ימשול בכם" (שופטים ח כג), סיסמה זו היתה ביסודה ההשקפה העיקרית של תקופה זו, בה השופטים ניהלו אך ענינים כלליים ביותר של העם, והעם עבד את ה' מהכרה ויראה של עצמם.

אחריו מדגיש שמואל את שמשון, שה' עזר על ידו לישראל בדרכים משונות. העם מעולם לא שלח את שמשון להילחם עבורו ושמשון לא השתמש בעזרת העם לפעולותיו. אין שמואל קורא לשמשון בשם שקראה לו אמו, אלא בשם "בדן" על שם שבטו, שהיה מן הקטנים בישראל ומחולק לשני חלקים, האחד במערב והשני בצפון, ששם גם נמצא "פסל מיכה". והנה דוקא איש משבט זה נועד להיות מושיע בעת צרה.

השופט השלישי במערכה זו הוא יפתח, שגם הוא הופיע בשעה קשה, בזמן שהעם היה נעדר אפשרות להלחם בשבט קטן, כמו שהיו העמונים והנה נשלח אליהם איש שבתקופה אחרת בודאי לא היו מעמידים אותו בראש העם.

כל זה מוכיח שה' עוזר לישראל גם בזמן שנראה כאילו הישועה רחוקה מהם מאד. וכן יש שם לקח רב בפרטים אחרים.

תלמיד: האם יש להתייחס לכתוב ב"סדר עולם", כמו למה שכתוב בגמרא?

המחנך: כל הכתוב בגמרא נבדק ונתברר על ידי האמוראים, שהיו בעלי מושגים עליונים, מן המושגים השייכים ל"רוח הקודש". רוב הדברים העיקריים הנמצאים בסדר עולם, מובאים בגמרא בשם "סדר עולם". הברייתא עצמה בשלמותה היתה כל הזמן כספר נפרד ויש בה גירסאות שונות בפרטים שונים מבלי הכרעה מוחלטת, אבל כל זה לא בדברים יסודיים.

תלמיד: אני יודע כי רבים מבדילים בין דברי הלכה שבגמרא לדברי ה"אגדה". קראתי דברים רבים בנידון ואף מפי תלמידי חכמים גדולים, וגם שמעתי בעל פה שהאגדות אינן מחייבות, ואפשר לטעות בהן. מה בקשר ל"סדר עולם", האם הוא במסגרת המחייבת של ההלכות.

המחנך: יש דרגות רבות באמונה, שהיא כאמור היסוד ליהדות. האמונה בדברי חכמים שבגמרא גם באגדות, היא חלק מאמונה זו והמשתמש בה בשלמות נהנה ממקור עליון של ידיעת האמת. מי שמבקש להקל על עצמו, יותר נכון, מי שהאמונה היא עול כבד עליו, יש לו דרכים להשתמש באמונה באגדות, מתוך טענה שזה לא מחייב, שהדברים לא כפשוטם, שיש כאן סתרי תורה. אני לא הלכתי בדרך זו בכל התנ"ך כולו, ואני מרגיש את עצמי מאושר בידיעות ובהבנה שרכשתי על ידי זה. אני מציע לכם לטובתכם ולנוחיותכם ללכת בדרך זו.

תלמיד: אבל השם "אגדה" הוא עצמו מעיד שזו רק "אגדה", סיפור שיכול להיות אמת ויכול להיות שלא.

המחנך: נכון כי השם יכול להטעות, בגלל האופן שאנשים משתמשים בו בימינו, אבל למעשה אין הדבר כן. באגדה כלולות השקפות היהדות ופרטים היסטוריים. גם אלו כמו ר' שמואל הנגיד במבוא לתלמוד, שמתבטא ואומר: "ואין לך ללמוד ממנה (מן האגדה) אלא מה שיעלה על הדעת", לא התכוון לתאריכים ופירושים יסודיים, כמו מה שהזכרנו בתקופת השופטים, דברים אלו אינם מסורים לשום שיקול דעת. חוץ מזה יש לשאול, לאיזה "דעת"

התכוון ר' שמואל הנגיד, לדעת כל איש רגיל או לדעת חכמים גדולים, ומה היא דרגת הגודל של דעת כזו שיכולה לסתור דברי חכמים. דעת עצמי ואני בטוח שגם דעתך ודעת חבריך רק תתעשר ותתעצם אם תקבל את דעת חז"ל ולא תסמוך על דעתך או על דעת אחרים הסבורים כי דעתם עדיפה מדעת חז"ל.

תלמיד: עם כל הכבוד לדעות חז"ל, הלא יש בידינו היום ידיעות שלא היו להם והם גילויים ארכיאולוגיים והיסטוריים שונים, שהם לא יכלו לדעת אותם.

המחנך: על מה שהם לא ידעו – הם לא דיברו, ועל מה שדיברו עליו ידעוהו יפה יפה. אין שום דבר בארכיאולוגיה שסותר את דעת חז"ל. לארכיאולוגים חצאי ידיעות ממאורעות עצומים והם מתלבטים בהם ומפרשים אותם לפי עניות דעתם. זהו התחום החלש ביותר מכל מקצועות המדע האנושי. אין לנו לדאוג כלל וכלל אף מן הכרכים הגדולים שפרסם איש ארכיאולוגיה יהודי בדורותינו על ענינים הנוגעים לתקופת השופטים. הוא והדומים לו הם אנשים שר' יהודה הלוי קרא להם בספר הכוזרי אנשים מסכנים שאין להם בעולמם אלא מה שעיניהם רואות ושכלם הוגה ועל כן אין להאשימם שהם טועים. ה' יצילם מטעויותיהם ואנו בדרך הסלולה לנו נלך.